

Beata Glinka

Wydział Zarządzania
Uniwersytet Warszawski

Znaczenie badań przedsiębiorczości imigrantów dla nauk o zarządzaniu¹

Streszczenie

Celem artykułu jest wskazanie czynników, które wpływają na to, że przedsiębiorczość imigrantów może być uznana za specyficzny obszar badań. Dokonano analizy wybranych nurtów w badaniach przedsiębiorczości imigrantów i wskazano na główne elementy specyfiki tych badań. Pokazano także wybrane uwarunkowania procesu legitymizacji tego obszaru w ramach dyscypliny nauk o zarządzaniu. Znaczenie badań przedsiębiorczości imigrantów dla nauk o zarządzaniu zostało poddane analizie w końcowej części artykułu.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, nauki o zarządzaniu, migracje, przedsiębiorczość imigrantów, legitymizacja, kulturowy kontekst przedsiębiorczości

Kody klasyfikacji JEL: L26, M00, F22, J15

¹ Artykuł został przygotowany, przy częściowym wykorzystaniu środków projektu BST WZ UW, w ramach grantu „Przedsiębiorczość Imigrantów z Dalekiego Wschodu w Polsce” finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki UMO-2016/21/B/HS4/00767.

1. Wprowadzenie

Wiele naukowych i pozanaukowych czynników sprawia, że w ostatnich latach rośnie zainteresowanie badaniem rozmaitych przejawów i wymiarów migracji. Jednym z podejmowanych przez badaczy problemów jest przedsiębiorczość imigrantów, coraz częściej charakteryzowana jako obszar badawczy, dla którego właściwe są specyficzne pojęcia i teorie, a także dylematy dotyczące kierunków dalszego rozwoju²

Przy tej okazji można podjąć refleksję, czy takie traktowanie przedsiębiorczości imigrantów nie przyczynia się do rozmywania tożsamości nauk o zarządzaniu i nadmiernego zwiększenia eklektyzmu i rozproszenia tematycznego oraz publikacyjnego dyscypliny. Może miast zajmować się tworzeniem nowych koncepcji, powinniśmy raczej zastosować brzytwę Ockhama, przestać mnożyć byty ponad miarę i skoncentrować się na badaniu zjawisk z wykorzystaniem istniejących w ramach dyscypliny i subdyscyplin pojęć. Bardzo zasadne zdaje się zatem pytanie o wartość dodaną, gdyż samo zainteresowanie tematyką i to, że stała się ona medialna, nie jest przecież równoważne z jej znaczeniem (równie dobrze może dowodzić koniunkturalizmu). Jak określili to w wydanej ostatnio książce Alvesson, Gabriel i Paulsen³ powszechnym problemem nauk społecznych, w tym nauk o zarządzaniu, jest to, że czynią wiele hałasu, mając niewiele do powiedzenia. Do tych właśnie kwestii będę odnosić się w niniejszym tekście.

Zaproponowana przez zespół Komitetu Nauk Organizacji i Zarządzania PAN klasyfikacja subdyscyplin nauk o zarządzaniu wskazuje, że przedsiębiorczość jest jedną z 21 subdyscyplin tych nauk⁴. Zakres tematyczny teoretycznych rozważań i badań subdyscypliny obejmuje w szczególności: przedsiębiorczość indywidualną, zachowania przedsiębiorcze, pomiar przedsiębiorczości, przedsiębiorczość organizacyjną, przedsiębiorczość technologiczną i przedsiębiorczość społeczną⁵. Badania przedsiębiorczości imigrantów obejmują większość ze wskazanych elementów, ze szczególnym naciskiem na dwa pierwsze. W mojej opinii zakres i waga podejmowanych rozważań upoważniają do potraktowania przedsiębiorczości imigrantów jako odrębnego, specyficznego obszaru badań (choć nie subdyscypliny), istotnego z punktu widzenia nauk o zarządzaniu.

W poniższym tekście wskazuję elementy, które sprawiają, że przedsiębiorczość imigrantów można uznać za odrębny obszar badań⁶, tendencje i wyzwania badań oraz czynniki

² B. Glinka, *Immigrant Entrepreneurship as a Field of Research*, „Problemy Zarządzania / Management Issues” 2018, (1); M. Ram, T. Jones, M. Villares-Varela, *Migrant Entrepreneurship: Reflections on Research and Practice*, „International Small Business Journal” 2017, 35(1).

³ M. Alvesson, Y. Gabriel, R. Paulsen, *Return to Meaning. A Social Science with Something to Say*, Oxford University Press, Oxford 2017.

⁴ S. Cyfert, W. Dyduch, D. Latusek-Jurczak, J. Niemczyk, A. Sopińska, *Subdyscypliny w naukach o zarządzaniu – logika wyodrębnienia, identyfikacja modelu koncepcyjnego oraz zawartość tematyczna*, „Organizacja i Kierowanie” 2014, 1(161).

⁵ Ibidem, s. 42.

⁶ Por. też B. Glinka, *Immigrant...*, op.cit.

wpływające na legitymizację tego obszaru. Pokazują także, w jaki sposób badania przedsiębiorczości imigrantów przekładają się na nauki o zarządzaniu.

2. Przedsiębiorczość imigrantów jako obszar badań – elementy specyfiki, wybrane trendy i dylematy

Przedsiębiorczość imigrantów/migrantów⁷ najczęściej definiowana jest jako podejmowanie działań przedsiębiorczych, w szczególności tworzenie nowych przedsięwzięć, przez imigrantów pierwszego lub drugiego pokolenia⁸. Badacze wprowadzają także pojęcia pokrewne, takie jak przedsiębiorczość etniczna (działania oparte na relacjach i interakcjach pomiędzy osobami o wspólnym pochodzeniu etnicznym)⁹ czy przedsiębiorczość diaspor (diaspora rozumiana jako migranci utrzymujący bieżące, ściśle związki z krajem pochodzenia)¹⁰.

Na najbardziej ogólnym poziomie badania przedsiębiorczości imigrantów dotyczą zbliżonych kwestii, co szeroko pojęte badania przedsiębiorczości – istota procesów związanych z tworzeniem i rozwojem przedsięwzięć przez imigrantów jest podobna. Nie wyklucza to jednak faktycznie specyficznego charakteru zjawiska i jego odrębności na tle innych obszarów subdyscypliny przedsiębiorczości czy – ujmując szerzej – nauk o zarządzaniu. O owej specyfice świadczą kilka czynników¹¹, które sprawiają, że zasadne jest tworzenie własnych koncepcji (obok modyfikowania już istniejących), dostosowanych do obszaru.

Procesy przedsiębiorcze realizowane przez imigrantów są specyficzne z uwagi na kształtujący je kontekst instytucjonalny, ekonomiczny i społeczny. Ich złożoność jest, przynajmniej potencjalnie, większa, gdyż na kontekst kraju przyjmującego nakładają się wiedza, zasady, nawyki i normy postępowania wyniesione z kraju pochodzenia.

Odmienna jest także samoidentyfikacja przedsiębiorcy, tworzącego swą tożsamość i postrzegającego swą rolę przez pryzmat czterech czynników: bycia imigrantem, bycia przedsiębiorcą,

⁷ Używam zarówno terminu „przedsiębiorczość imigrantów”, jak i szerszego terminu „przedsiębiorczość migrantów”. Gros prowadzonych badań dotyczy działań migrantów w krajach przyjmujących, stąd też częste zawężanie terminu do „imigrantów”.

⁸ Zob. S. Castles, M.J. Miller, *Migracje we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 22.

⁹ Por. np. P. Greene, M. Owen, *Race and Ethnicity*, w: *Handbook of Entrepreneurial Dynamics: The Process of Business Creation*, red. W.B. Gartner, K.G. Shaver, N.M. Carter, P.D. Reynolds, SAGE Publications, Thousand Oaks 2004; T. Volery, *Ethnic Entrepreneurship: A Theoretical Framework*, w: *Handbook of Research on Ethnic Minority Entrepreneurship. A Co-Evolutionary View on Resource Management*, red. L.P. Dana, Edward Elgar, Cheltenham, Northampton 2007; R. Waldinger, H. Aldrich, R. Ward, & associates, *Ethnic Entrepreneurs. Immigrant Business in Industrial Societies*, SAGE Publications, Newbury Park, London, New Delhi 1990.

¹⁰ Szerzej na ten temat: D.R. Gabaccia, *Is Everywhere Nowhere? Nomads, Nations, and the Immigrant Paradigm*, w: *Race and Immigration in the United States. New Histories*, red. P. Spickard, Routledge, New York 2012; A. Harima, *Network Dynamics of Descending Diaspora Entrepreneurship: Multiple Case Studies with Japanese Entrepreneurs in Emerging Economies*, „JEMI” 2014, 10(4); S. Vertovec, *Transnarodowość*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2012.

¹¹ B. Glinka, *Immigrant...*, op.cit.

bycia członkiem społeczności kraju pochodzenia/grupy etnicznej i bycia członkiem społeczności kraju przyjmującego¹².

Przedsiębiorczość imigrantów odgrywa w gospodarce i społeczności rolę, która wychodzi poza ramy typowo przypisywane przedsiębiorczości (w tym także tzw. przedsiębiorczości międzynarodowej). Rola ta jest szeroko analizowana przez badaczy¹³. Za czynniki specyficzne można uznać tutaj:

- przenoszenie na grunt kraju przyjmującego unikalnych kompetencji,
- ożywianie społeczności lokalnych poprzez wniesienie „ducha przedsiębiorczego”,
- ożywianie branż, a także geograficznych terenów, które są nieatrakcyjne dla przedsiębiorców kraju przyjmującego,
- pobudzanie wymiany gospodarczej (a także rozwoju relacji społecznych) pomiędzy krajem przyjmującym a krajem pochodzenia.

Kolejny czynnik związany jest z faktem, że zróżnicowanie kontekstów szczególnie uwiadacza się w obszarze kultury. O ile w ogólnie pojętej subdyscyplinie przedsiębiorczości szersze zainteresowanie związkami kultury i działań przedsiębiorczych jest relatywnie niedawne¹⁴, o tyle w obszarze przedsiębiorczości imigrantów perspektywę kulturową i społecznego zakorzenienia działań przyjęto niejako automatycznie¹⁵. W badaniach od dawna obecne są liczne wątki dotyczące funkcjonowania różnych grup imigrantów w nowym kulturowo-ekonomicznym kontekście¹⁶, przy czym najczęściej podejmuje się cztery grupy tematów¹⁷:

- 1) kulturowe przyczyny tworzenia przedsiębiorstw; kultura kraju pochodzenia i tzw. wyposażenie kulturowe jako katalizator przedsiębiorczości¹⁸;
- 2) znaczenie kultury dla skali i rodzaju aktywności przedsiębiorczej; różnice w aktywności przedsiębiorczej pomiędzy grupami imigrantów¹⁹;

¹² B. Glinka, *Przedsiębiorczość polskich imigrantów w USA: Etnicznie, lokalnie, globalnie?*, Poltext, Warszawa 2013.

¹³ S. Castles, M.J. Miller, *Migracje...*, op.cit.; R.T. Herman, R.L. Smith, *Immigrant, Inc.: Why Immigrant Entrepreneurs Are Driving the New Economy (and How They will Save the American Worker)*, John Wiley&Sons, New Jersey 2010; G. Shapiro, *The Comeback: How Innovation will Restore the American Dream*, Beaufort Books 2011; A. Vorderwulbecke, *Entrepreneurship and Migration*, w: *Global Entrepreneurship Monitor. 2012 Global Report*, red. S.R. Xavier, D. Kelley, J. Kew, M. Herrington, A. Vorderwulbecke, Global Entrepreneurship Research Association (GERA), 2013.

¹⁴ G. George, S.A. Zahra, *Culture and its Consequences for Entrepreneurship*, „Entrepreneurship: Theory and Practice” 2002, 26.

¹⁵ A. Portes, J. Sensenbrenner, *Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action*, „American Journal of Sociology” 1993, 98(6).

¹⁶ M. Chand, M. Ghorbani, *National Culture, Networks and Ethnic Entrepreneurship: A Comparison of the Indian and Chinese Immigrants in the US*, „International Business Review” 2011, 20.

¹⁷ B. Glinka, *Immigrant...*, op.cit.

¹⁸ *The culture of entrepreneurship*, red. B. Berger, ICS Press, San Francisco 1991; J. Foreman-Peck, P. Zhou, *The Strength and Persistence of Entrepreneurial Cultures*, „Journal of Evolutionary Economics” 2013, 23; I. Light, C. Rosenstein, *Race, Ethnicity, and Entrepreneurship in Urban America*, Aldine De Gruyter, New York 1995.

¹⁹ M. Chand, M. Ghorbani, *National...*, op.cit.; R. Hamilton, L.P. Dana, C. Benfell, *Changing Cultures: An International Study of Migrant Entrepreneurs*, „Journal of Enterprising Culture” 2008, 16(1).

- 3) strategię asymilacji, asymilacji segmentowej, izolacji kulturowej oraz ich konsekwencje dla przyjmowanych strategii rozwoju przedsiębiorstwa²⁰;
- 4) kompetencje międzykulturowe i budowanie relacji w kraju przyjmującym, tworzenie kapitału społecznego²¹.

Wskazana specyfika, a także coraz bardziej pokaźna liczba badań i publikacji powstałych w tym obszarze, pozwalają na wyodrębnienie głównych trendów w badaniach i dylematów dotyczących tych badań. Rath i Kloosterman już kilkanaście lat temu zauważyli²², że badacze, koncentrując się na kwestiach etnicznych i kulturowych, często traktują przedsiębiorczość imigrantów jak zjawisko rozwijające się w ekonomiczno-instytucjonalnej próżni. Doprowadziło ich to do sformułowania postulatu bardziej całościowego podejścia do badań, a w konsekwencji – koncepcji mieszanego zakorzenienia²³ (ang. *mixed embeddedness*). Pozwala ona na połączenie w analizie: działających w określonym kontekście aktorów (przedsiębiorców – imigrantów) i struktury szans – rynku i ram instytucjonalnych kraju przyjmującego²⁴. Niektórzy badacze uważają tę koncepcję za najbardziej przełomową i wyznaczającą najistotniejsze kierunki w badaniach przedsiębiorczości imigrantów w ostatnich dwóch dekadach, a także za koncepcję będącą europejskim wkładem do obszaru badań i swoistą przeciwwagą dla amerykańskiego, akcentującego zasobową stronę zjawiska, podejścia²⁵.

Inną, nową, ale coraz bardziej widoczną ostatnio tendencją jest rosnące zainteresowanie przedsiębiorczością uchodźców²⁶. Trudno jednak określić, czy ten trend w badaniach będzie miał trwały charakter – do tej pory nie doprowadził on do powstania szerszej stosowanych koncepcji czy modeli.

²⁰ R. Hamilton, L.P. Dana, C. Benfell, *Changing...*, op.cit.; Z. Valdez, *Self-employment as an Indicator of Segmented Assimilation Among Six Ethnic Minority Groups*, „Entrepreneurship Research Journal” 2012, 2(4); M. Zhou, *Contemporary Chinese America. Immigration, Ethnicity, and Community Transformation*, Temple University Press, Philadelphia 2009; A. Portes, M. Zhou, *The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants Among Post-1965 Immigrant Youth*, „Annals of the American Academy of Political and Social Sciences” 1993, 530.

²¹ M. Chand, M. Ghorbani, *National...*, op.cit.; I. Light, *Ethnic Enterprise in America*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London 1972; I. Light, P. Bhachu, S. Karageorgis, *Migration Networks and Immigrant Entrepreneurship*, w: *Immigration and Entrepreneurship. Culture, Capital and Ethnic Networks*, red. I. Light, P. Bhachu, Transaction Publishers, New Brunswick, USA, London 1993.

²² Odnosząc się głównie do badań prowadzonych w Holandii, zob. J. Rath, R. Kloosterman, *Outsiders' Business: A Critical Review of Research on Immigrant Entrepreneurship*, „International Migration Review” 2000, 34(3).

²³ R. Kloosterman, *Matching Opportunities with Resources: A Framework for Analysing (Migrant) Entrepreneurship from a Mixed Embeddedness Perspective*, „Entrepreneurship and Regional Development” 2010, 22(1); R. Kloosterman, J. Rath, *Immigrant Entrepreneurs in Advanced Economies: Mixed Embeddedness Further Explored*, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 2001, 27(2); R. Kloosterman, J.P. van der Leun, J. Rath, *Mixed Embeddedness, Migrant Entrepreneurship and Informal Economic Activities*, „International Journal of Urban and Regional Research” 1999, 23(2).

²⁴ R. Kloosterman, *Matching...*, op.cit, s. 27.

²⁵ M. Ram, T. Jones, M. Villares-Varela, *Migrant...*, op.cit.

²⁶ R.M. Bizri, *Refugee-Entrepreneurship: A Social Capital Perspective*, „Entrepreneurship & Regional Development” 2017, 29 (9–10); S. Sandberg, T. Immonen, S. Kok, *Refugee Entrepreneurship: Transnational Business Start-Up and Development by Entrepreneurs with a Refugee Background*, „International Journal of Entrepreneurship and Small Business” 2017.

Kompleksowe podejście do badań stwarza liczne możliwości, ale też wiąże się z kilkoma kluczowymi wyzwaniami²⁷, które dają się sprowadzić do postulatu dostosowania badań do różnorodnego i wielowymiarowego charakteru zjawiska²⁸.

Po pierwsze, pomimo znacznej liczby publikacji wiele zjawisk nie doczekało się dogłębnego wyjaśnienia, a wiele powstających koncepcji nie zostało szeroko zaaplikowanych, co sprawia, że nie ma możliwości wnioskowania (i porównywania) na szerszą skalę. Takie niewystarczające rozpoznanie procesów przedsiębiorczych jest wyzwaniem teoretycznym, ale też aplikacyjnym (stanowi umiarkowane wsparcie zarówno dla przedsiębiorców, jak i twórców polityki migracyjnej). Badania przedsiębiorczości imigrantów powinny także uwzględniać zmieniający się charakter migracji²⁹.

Po drugie, wyzwanie stanowi utrzymanie wielodyscyplinarności (lub interdyscyplinarności) badań, które w dużej części wyrosły z tradycji socjologii, politologii czy antropologii. Oznacza to konieczność jednoczesnej dbałości o zachowanie różnorodności metod wykorzystywanych do badania wciąż nie w pełni rozpoznanego obszaru oraz o jakość i adekwatność stosowanych zapożyczeń³⁰ tak, by nie prowadziły one do zniekształceń i ograniczeń³¹.

Po trzecie wreszcie, wciąż jeszcze nieliczne lub mało dogłębne są badania porównawcze. Istniejące często ograniczają się do bardzo prostych ilościowych charakterystyk populacji, bez próby wyjaśniania zachodzących w nich zjawisk i ich podobieństw/odrębności.

3. Przedsiębiorczość imigrantów – znaczenie dla nauk o zarządzaniu i czynniki wpływające na legitymizację

Problematyka legitymizacji zarówno organizacji, jak i samych badań (praktyk) jest od kilku dekad podnoszona przez badaczy, którzy podkreślają, że legitymizacja³² ułatwia codzienne działanie, w tym pozyskiwanie zasobów³³. Jak podkreśla Hensel³⁴, w przypadku

²⁷ Nie analizuję w tym miejscu ważnego skądinąd problemu wykonalności badań w populacjach, które często są zamknięte i niechętne do udzielania badaczom informacji.

²⁸ B. Glinka, *Immigrant...*, op.cit.; M. Ram, T. Jones, M. Villares-Varela, *Migrant...*, op.cit.

²⁹ T. Volery, *Ethnic...*, op.cit.

³⁰ C. Oswick, P. Fleming, G. Hanlon, *From Borrowing to Blending: Rethinking the Processes of Organizational Theory Building*, „Academy of Management Review” 2011, 36(2).

³¹ W. Czakon, *Tworzenie teorii w naukach o zarządzaniu*, w: *Wyzwania współczesnego zarządzania strategicznego*, red. A. Sopińska, P. Wachowiak, Oficyna Wydawnicza SGH w Warszawie, Warszawa 2017; R. Suddaby, C. Hardy, Q.N. Huy, *Where Are the New Theories of Organization? Introduction to Special Topic Forum*, „Academy of Management Review” 2011, 36(2).

³² Suddaby i współautorzy (2017) wyróżniają trzy podejścia do legitymizacji – traktowanie jej jako cechy organizacji, jako procesu i jako postrzegania przez otoczenie (ujęcie kognitywno-procesowe). Na potrzeby tego tekstu przyjmuję procesualne rozumienie legitymizacji.

³³ P. Hensel, *Legitymizacja badań organizacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017; M.C. Suchman, *Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches*, „Academy of Management Review” 1995, 20(3); R. Suddaby, A. Bitektine, P. Haack, *Legitimacy*, „Academy of Management Annals” 2017, 11(1).

³⁴ P. Hensel, *Legitymizacja...*, op.cit.

badania organizacji legitymizacja ma wielu interesariuszy o zróżnicowanych oczekiwaniach. Wytwarzana jest zarówno w relacjach wewnątrz środowiska badaczy, jak i w relacjach między tym środowiskiem a otoczeniem. Poniżej skupię się głównie na interesariuszach wewnętrznych (sami badacze, a także redaktorach pism naukowych), wspominając jedynie o sprzyjających legitymizacji okolicznościach zewnętrznych.

Na legitymizację obszaru badawczego niewątpliwie wpływają oczekiwania przynajmniej części interesariuszy zewnętrznych. Problematyka migracji, analizowanej z wielu różnych perspektyw, zyskała w ostatnich latach na popularności, z uwagi na konflikty zbrojne i polityczne zawirowania, które spowodowały nasilenie się napływu uchodźców i migrantów, w szczególności do krajów europejskich. Zainteresowanie i oczekiwania ze strony społeczeństw, a także państwa, stworzyło podatny grunt dla badań, a także swoisty popyt na nie. W tym sensie rozwój obszaru jest więc reaktywny.

W samym środowisku naukowym tematyka jest coraz lepiej rozpoznawalna, a także podejmowana przez rosące grono badaczy. Ci badacze czynią starania samoorganizacyjne, których efektem jest tworzenie ośrodków lub zespołów badawczych, osobnych konferencji naukowych (np. cykliczna konferencja Migration and Diaspora Entrepreneurship w Bremie³⁵) czy też sesji tematycznych lub *tracks* na konferencjach z przedsiębiorczości, czy też szerzej – nauk o zarządzaniu. Takie działania – najczęściej planowe, intencjonalne – zwiększają widoczność wysiłków badawczych, a także potencjalną siłę wpływu na rozmaitych interesariuszy.

Prosta analiza baz EBSCO wskazuje, że artykułów naukowych, które tylko w tytule mają *immigrant entrepreneurship / immigrant entrepreneur* do 2018 r. ukazało się ponad 1200, z czego w bieżącym tysiącleciu – 871, zaś w bieżącej dekadzie (od 2011) – 451. Wiele z nich opublikowano w pismach o wysokim lub umiarkowanym *Impact Factor*, poświęconych:

- przedsiębiorczości – np. „Journal of Business Venturing” (IF 5,8), „Entrepreneurship Theory and Practice” (IF 4,9), „Journal of Small Business Management” (IF 1,9), „Entrepreneurship & Regional Development” (IF 1,8),
- zarządzaniu – np. „Journal of Management Studies” (IF 4,3), „European Management Journal” (IF 2,5), „International Business Review” (IF 2,5), „European Management Review” (IF 1,3),
- dyscyplinom/obszarom pokrewnym (socjologia, studia regionalne, studia migracyjne), np. „Regional Studies” (IF 2,8), „American Sociological Review” (IF 4,3).

Wydaje się, że legitymizacyjne wysiłki przynoszą efekty w postaci zwiększającego się i coraz bardziej widocznego udziału obszaru w życiu naukowym subdyscypliny i dyscypliny (konferencje, publikacje). Warto zatem zadać sobie pytanie o merytoryczne znaczenie badań przedsiębiorczości imigrantów dla nauk o zarządzaniu. Trzeba podkreślić tu kilka (spośród wielu) kwestii mających znaczenie dla dyscypliny.

Po pierwsze, ważne są interdyscyplinarne tradycje obszaru, który czerpie z socjologii, ekonomii, antropologii, politologii i studiów regionalnych, koncentrując się przy tym

³⁵ <http://www.mde-conference.com/>

na problemach i zjawiskach właściwych naukom o zarządzaniu (tworzeniu organizacji, współdziałaniu, wynikach itd.). Badania przedsiębiorczości imigrantów mogą być zatem drogą rozsądnego zapożyczenia³⁶ i inkorporacji nowych teorii, które poszerzą rozumienie organizacji i procesów zarządzania.

Po drugie, przedsiębiorczość imigrantów w naturalny sposób uwypukla rolę relacji międzykulturowych oraz instytucji społecznych. Dzięki temu pokazuje nowe wymiary i nowy poziom relacji międzykulturowych, które w naukach o zarządzaniu częściej były analizowane w odniesieniu do wielonarodowych korporacji czy międzynarodowych zespołów specjalistów.

Po trzecie, obszar przedsiębiorczości imigrantów może stanowić swoistą przeciwwagę dla wciąż amerykańskich nauk o zarządzaniu. Jak podkreśla Hensel, w naukach o zarządzaniu dominują Amerykanie, a w dalszej kolejności Brytyjczycy i Skandynawowie, co sprawia, że „badane są przede wszystkim organizacje i zjawiska społeczne mające miejsce we wspomnianych regionach”³⁷. Jak podkreślają Aliaga-Isla i Rialp³⁸, bazując na systematycznym przeglądzie literatury dotyczącej przedsiębiorczości imigrantów, tu również gros badań odnosi się do realiów USA (kraju przyjmującego), a pewna część do Europy i Australii. Z uwagi jednak na to, że badania z natury rzeczy dotyczą grup pochodzących spoza kraju przyjmującego – przyjeżdżających z Azji, Ameryki Południowej, Afryki czy Europy – pokazują odmienności kulturowe i potencjalne niedopasowania. To przynajmniej częściowo pozwala na ominięcie pułapki rozważania problemów ważnych tylko dla świata rozwiniętego (i reprezentowanego w publikacjach).

Po czwarte, badania przedsiębiorczości imigrantów rzucają interesujące światło na problematykę współdziałania i budowania relacji. Uwypuklają znaczenie budowania rozmaitych (etnicznych, lokalnych i in.) sieci w wyborze drogi rozwoju przedsięwzięcia (czysto etniczne, nakierowane na rynek lokalny czy dążące do internacjonalizacji).

Po piąte wreszcie, poszerza spojrzenie na kompetencje przedsiębiorcze, zarówno w aspekcie motywów, jak i użyteczności (względnej) poszczególnych kompetencji w różnych kontekstach kulturowych, ekonomicznych oraz instytucjonalnych.

W Polsce przedsiębiorczość imigrantów dopiero niedawno zaczęła przyciągać zainteresowanie badaczy, choć tradycje badania migracji mamy długie, najczęściej wywodzone jeszcze od Znanieckiego³⁹. Polska to mało atrakcyjny kraj docelowy, zatem populacje imigrantów (i przedsiębiorców w ich gronie) są relatywnie małe. Jest to ograniczenie, które jednak nie wyklucza możliwości zbadania specyficznych motywów podejmowania działalności przedsiębiorczej w mniej atrakcyjnym kraju i powiązania ich z motywami migracji. Ponadto poza Polską mieszkają liczne populacje migrantów z naszego kraju. Ich aktywność

³⁶ C. Oswick, P. Fleming, G. Hanlon, *From Borrowing...*, op.cit.

³⁷ P. Hensel, *Legitymizacja...*, op.cit., s. 94.

³⁸ R. Aliaga-Isla, A. Rialp, *Systematic Review of Immigrant Entrepreneurship Literature: Previous Findings and Ways Forward*, „Entrepreneurship and Regional Development” 2013, 25 (9–10)

³⁹ F.W. Znaniecki, W.I. Thomas, *Chłop polski w Europie i Ameryce*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1976/1918.

przedsiębiorcza, metody współdziałania, strategie budowania relacji i tworzenia diaspor stanowią interesujące tematy badań, a także potencjalnie ciekawą bazę porównań. Wiele luk badawczych stwarza także możliwość weryfikacji istniejących teorii oraz replikacji badań w innym kulturowym, ekonomicznym i instytucjonalnym kontekście.

4. Podsumowanie

Badania przedsiębiorczości imigrantów konstrytuują nowy obszar, co ma swoje zarówno merytoryczne, jak i formalne uzasadnienie. Wyraźnie widać postępujące procesy legitymizacji, a także możliwe przyczynianie się tego obszaru do pogłębiania wiedzy w wielu subdyscyplinach nauk o zarządzaniu (nie tylko przedsiębiorczości). Naturalnie interdyscyplinarny charakter obszaru pozwala także na inkorporację rozmaitych teorii do nauk o zarządzaniu – zapożyczenie, które tworzy, a w każdym razie tworzyć może i powinno, wartość dodaną.

Krystalizacja (i legitymizacja) kolejnych obszarów badań w ramach subdyscyplin nauk o zarządzaniu może utrudnić agregację wyników badań, która i tak jest niełatwa w tej zróżnicowanej i niejednorodnej dyscyplinie. Wydaje się jednak, że taki zarzut można sformułować wobec każdego obszaru badań, także tego, który ma już ugruntowane miejsce w nauce, jednak powstają w nim nowe koncepcje i/lub kwestionowane są istniejące teorie. Kluczowe jest tutaj nie tyle dostarczanie nowych wyników badań i koncepcji, ile określenie, czy tworzą one dla dyscypliny jakąś wartość. Wartością tą może być, nieco paradoksalnie, umocnienie tożsamości nauk o zarządzaniu jako dyscypliny, która radzi sobie ze zmiennością świata organizacji, potrafi odnieść się do nowych wyzwań i bada rzeczy ważne z punktu widzenia różnych interesariuszy (nie tylko wewnętrznych).

Bibliografia

1. Aliaga-Isla R., Rialp A., *Systematic Review of Immigrant Entrepreneurship Literature: Previous Findings and Ways Forward*, „Entrepreneurship and Regional Development” 2013, 25 (9–10).
2. Alvesson M., Gabriel Y., Paulsen R., *Return to Meaning. A Social Science with Something to Say*, Oxford University Press, Oxford 2017.
3. Bizri R.M., *Refugee-Entrepreneurship: A Social Capital Perspective*, „Entrepreneurship & Regional Development” 2017, 29 (9–10).
4. Castles S., Miller M.J., *Migracje we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.
5. Chand M., Ghorbani M., *National Culture, Networks and Ethnic Entrepreneurship: A Comparison of the Indian and Chinese Immigrants in the US*, „International Business Review” 2011, 20.
6. Cyfert S., Dyduch W., Latusek-Jurczak D., Niemczyk J., Sopińska A., *Subdyscypliny w naukach o zarządzaniu – logika wyodrębnienia, identyfikacja modelu koncepcyjnego oraz zawartość tematyczna*, „Organizacja i Kierowanie” 2014, 1(161).

7. Czakon W., *Tworzenie teorii w naukach o zarządzaniu*, w: *Wyzwania współczesnego zarządzania strategicznego*, red. A. Sopińska, P. Wachowiak, Oficyna Wydawnicza SGH w Warszawie, Warszawa 2017.
8. Foreman-Peck J., Zhou P., *The Strength and Persistence of Entrepreneurial Cultures*, „Journal of Evolutionary Economics” 2013, 23.
9. Gabaccia D.R., *Is Everywhere Nowhere? Nomads, Nations, and the Immigrant Paradigm*, w: *Race and Immigration in the United States. New Histories*, red. P. Spickard, Routledge, New York 2012.
10. George G., Zahra S.A., *Culture and its Consequences for Entrepreneurship*, „Entrepreneurship: Theory and Practice” 2002, 26.
11. Glinka B., *Przedsiębiorczość polskich imigrantów w USA: Etnicznie, lokalnie, globalnie?*, Poltext, Warszawa 2013.
12. Glinka B., *Immigrant Entrepreneurship as a Field of Research*, „Problemy Zarządzania / Management Issues” 2018, (1).
13. Greene P., Owen M., *Race and Ethnicity*, w: *Handbook of Entrepreneurial Dynamics: The Process of Business Creation*, red. W.B. Gartner, K.G. Shaver, N.M. Carter, P.D. Reynolds, SAGE Publications, Thousand Oaks 2004.
14. Hamilton R., Dana L.P., Benfell C., *Changing Cultures: An International Study of Migrant Entrepreneurs*, „Journal of Enterprising Culture” 2008, 16(1).
15. Harima A., *Network Dynamics of Descending Diaspora Entrepreneurship: Multiple Case Studies with Japanese Entrepreneurs in Emerging Economies*, „JEMI” 2014, 10(4).
16. Hensel P., *Legitymizacja badań organizacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017.
17. Herman R.T., Smith R.L., *Immigrant, Inc.: Why Immigrant Entrepreneurs Are Driving the New Economy (and How They will Save the American Worker)*, John Wiley&Sons, New Jersey 2010.
18. <http://www.mde-conference.com/>
19. Kloosterman R., *Matching Opportunities with Resources: A Framework for Analysing (Migrant) Entrepreneurship from a Mixed Embeddedness Perspective*, „Entrepreneurship and Regional Development” 2010, 22(1).
20. Kloosterman R., Rath J., *Immigrant Entrepreneurs in Advanced Economies: Mixed Embeddedness Further Explored*, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 2001, 27(2).
21. Kloosterman R., van der Leun J.P., Rath J., *Mixed Embeddedness, Migrant Entrepreneurship and Informal Economic Activities*, „International Journal of Urban and Regional Research” 1999, 23(2).
22. Light I., *Ethnic Enterprise in America*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London 1972.
23. Light I., Bhachu P., Karageorgis S., *Migration Networks and Immigrant Entrepreneurship*, w: *Immigration and Entrepreneurship. Culture, Capital and Ethnic Networks*, red. I. Light, P. Bhachu, Transaction Publishers, New Brunswick, USA, London 1993.
24. Light I., Rosenstein C., *Race, Ethnicity, and Entrepreneurship in Urban America*, Aldine De Gruyter, New York 1995.
25. Oswick C., Fleming P., Hanlon G., *From Borrowing to Blending: Rethinking the Processes of Organizational Theory Building*, „Academy of Management Review” 2011, 36(2).

26. Portes A., Sensenbrenner J., *Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action*, „American Journal of Sociology” 1993, 98(6).
27. Portes A., Zhou M., *The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants Among Post-1965 Immigrant Youth*, „Annals of the American Academy of Political and Social Sciences” 1993, 530.
28. Ram M., Jones T., Villares-Varela M., *Migrant Entrepreneurship: Reflections on Research and Practice*, „International Small Business Journal” 2017, 35(1).
29. Rath J., Kloosterman R., *Outsiders' Business: A Critical Review of Research on Immigrant Entrepreneurship*, „International Migration Review” 2000, 34(3).
30. Sandberg S., Immonen T., Kok S., *Refugee Entrepreneurship: Transnational Business Start-Up and Development by Entrepreneurs with a Refugee Background*, „International Journal of Entrepreneurship and Small Business” 2017.
31. Shapiro G., *The Comeback: How Innovation will Restore the American Dream*, Beaufort Books 2011.
32. Suchman M.C., *Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches*, „Academy of Management Review” 1995, 20(3).
33. Suddaby R., Bitektine A., Haack P., *Legitimacy*, „Academy of Management Annals” 2017, 11(1).
34. Suddaby R., Hardy C., Huy, Q.N., *Where Are the New Theories of Organization? Introduction to Special Topic Forum*, „Academy of Management Review” 2011, 36(2).
35. *The Culture of Entrepreneurship*, red. B. Berger, ICS Press, San Francisco 1991.
36. Valdez Z., *Self-employment as an Indicator of Segmented Assimilation Among Six Ethnic Minority Groups*, „Entrepreneurship Research Journal” 2012, 2(4).
37. Vertovec S., *Transnarodowość*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2012.
38. Volery T., *Ethnic Entrepreneurship: A Theoretical Framework*, w: *Handbook of Research on Ethnic Minority Entrepreneurship. A Co-Evolutionary View on Resource Management*, red. L.P. Dana, Edward Elgar, Cheltenham, Northampton 2007.
39. Vorderwulbecke A., *Entrepreneurship and Migration*, w: *Global Entrepreneurship Monitor. 2012 Global Report*, red. S.R. Xavier, D. Kelley, J. Kew, M. Herrington, A. Vorderwulbecke, Global Entrepreneurship Research Association (GERA), 2013.
40. Waldinger R., Aldrich H., Ward R., & associates, *Ethnic Entrepreneurs. Immigrant Business in Industrial Societies*, SAGE Publications, Newbury Park, London, New Delhi 1990.
41. Zhou M., *Contemporary Chinese America. Immigration, Ethnicity, and Community Transformation*, Temple University Press, Philadelphia 2009.
42. Znaniński F.W., Thomas W.I., *Chłop polski w Europie i Ameryce*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1976/1918.

The Significance of Research of Immigrant Entrepreneurship for the Management Sciences

Summary

The article is aimed at the identification of factors which may lead to the recognition of immigrant entrepreneurship as a specific area of research. An analysis was made of selected trends in immigrant entrepreneurship research and the major elements of the specificity of this research was indicated. And selected determinants of the process of legitimisation of this area within the discipline of management sciences were shown. The significance of research of immigrant entrepreneurship for the management sciences was analysed in the final section of the article.

Keywords: entrepreneurship, management sciences, migrations, immigrant entrepreneurship, legitimisation, cultural context of entrepreneurship
